

Posudek vedoucího diplomové práce
David Šimeček:
Sammenlikning av norrøn og urnordisk substantivbøying
ÚGS FFUK 2012

A) Obsah práce

Tématem práce je komparace praseverských a staroseverských substantivních deklinací a jejím cílem je nastínit přerod substantivního systému, k němuž došlo v průběhu přechodu od praseverštiny ke staré severštině. Jedná se tedy o téma, které již bylo z různých pohledů mnohokrát zpracováno a přinejmenším od průlomových prací Rasmuse Christiana Raska (1818) a Jakoba Grimma (1819) je pevnou součástí bádání o raných germánských dialektech. Rozhodně se však nejedná o téma vyčerpané, jak dokazují dodnes trvající spory o podstatu praseverštiny (na něž diplomant odkazuje na s. 14).

V úvodu diplomant definuje téma své práce a rozvrhuje látku. V první kapitole poté systematizuje deklinaci praseverštiny. Po krátkém úvodu shrnujícím prameny praseverštiny přistupuje přímo k rozboru jednotlivých deklinací, přičemž průběžně pojednává obecnější problémy a jevy (nasalita, existence samostatných w-j kmenů, dativ plurálu, systémová kongruence a diferenciacie gramatických rodů atd.). Zvláště oceněníhodná je v této kapitole praxe důsledného odlišování skutečně doložených od hypoteticky postulovaných praseverských forem a pečlivé uvádění provenience a datace pramenů (tj. runových kamenů) v nichž se tyto formy vyskytují. Kapitulu uzavírá stručný přehled charakteristických rysů, jimiž se praseverská deklinace shodovala či lišila od indoevropské a pragermánské.

Druhá kapitola obdobným způsobem shrnuje substantivní deklinaci staré severštiny s pečlivým evidováním původu jednotlivých substantivních tříd. Třetí kapitola pak obecně diskutuje některé fenomény a problémy objevující se při pokusech o popis praseverského a staroseverského deklinačního systému, zejména smysluplnost v současnosti užívaného systému tříd, a obrací se k některým širším lingvistickým problémům (diferenciacie gramatických rodů aj.).

Závěr znovu krátce shrnuje hlavní témata práce a diplomant v něm vyslovuje své přesvědčení, že při přechodu od praseverštiny ke staré severštině, došlo vedle silných fonologických proměn (jako synkopa a přehláska), i k zásadním změnám morfológickým (s. 85). Vyslovuje se tak *proti* převládajícímu trendu, která tento přechod chápe především jako *fonologický* a nikoliv jako *morfológický* (s. 12) a tento závěr podkládá přehledným shrnutím praseverského a deklinačního systému a grafickým znázorněním proměn jednotlivých substantivních tříd, jež jsou obsaženy v přílohách (s. 89-95).

B) Přínos práce

Kromě samotného shrnutí praseverského a staroseverského deklinačního systému a přechodu mezi nimi, považuji za přínosnou zejména diskusi některých obecnějších problémů, na prvním místě úvahy o možných přístupech k substantivním třídám a jejich klasifikaci. Jak diplomant uvádí, lze tyto přístupy rozlišit v zásadě do dvou skupin, na "historii koncovek" a "historii slov". Jde tedy, jinými slovy, o rozhodnutí, zda máme deklinační třídu definovat jako množinu deklinačních koncovek či jako množinu slov, jež do dané třídy (historicky) patří. Tyto dvě definice následně vedou k diametrálně odlišnému pojetí deklinačního systému a změn, k nimž v něm dochází: totiž k přístupu synchronnímu, klasifikujícímu slova podle tvarů doložených ve staroseverském období a diachronnímu, klasifikující slova podle jejich historické příslušnosti k jednotlivým (praseverským) třídám. Diplomant se rozhoduje pro první (synchronní) možnost (s. 38) a jeho zdůvodnění tohoto rozhodnutí stojí více méně na třech argumentech

(i) je velmi těžké mluvit o kontinuitě staroseverských substantivních tříd tam, kde tyto staroseverské třídy obsahují značné množství slov přejatých z jiných substantivních tříd (s. 76)

(ii) u některých staroseverských deklinačních tříd navíc většina jejich koncovek nevznikla z korespondujících tříd praseverských, ale byla přejata z tříd jiných (s. 76)

(iii) v řadě případů jsou díky historickému přístupu označení staroseverských tříd zcela nesmyslná, jako např. u tzv. "jednoslabičných kmenů" - ve staré severštině je jednoslabičná většina substantivních kmenů bez ohledu na deklinaci (s. 11).

Z této pozice diplomant kritizuje obvyklý přístup, jehož nejslavnějším dokladem je Noreenova *Staroseverská gramatika*, která vycházejí v opakovaných reprintech a dodnes zastává pozici referenční gramatiky staré severštiny, stejně jako řada dalších v současné době běžně užívaných gramatik (mj. Gordonova a Iversenova). Diplomant poukazuje na to, že díky svému implicitnímu přesvědčení o konzervativnosti substantivních tříd (v podstatě jejich neměnnosti při přechodu od praseverštiny ke staré severštině) se tyto gramatiky "prezentují jako v podstatě diachronní, sledují ovšem současně synchronní pravidla, aniž by je přitom jasně definovaly" (s. 77), přičemž výsledkem je "smíšené a nekonzistentní užívání diachronních a synchronních kritérií" (s. 78). Nejde tedy v žádném případě o kritiku diachronního přístupu k jazyku!

To ukazuje i jeho přístup radikálně synchronním snahám Odda Einara Haugena, který tradiční substantivní třídy zcela odstranil a na základě jediného distinktivního kritéria (acc. pl.) se pokusil o vytvoření čistě strukturální typologie staroseverských

substantiv. Diplomant toto řešení odmítá jako neintuitivní a redukcionistické (s. 77, srv. s. 15-16), podle mého názoru zcela po právu, neboť podobný přístup by byl (kromě problémů, jež sám diplomant uvádí) naprosto nepoužitelný v diachronní perspektivě. Argument, že synchronní a diachronní popis jazyka mohou operovat se zcela různými kategoriemi v tomto případě neobstojí - u tak zásadního fenoménu, jako jsou deklinační třídy, by podobná metoda vedla v podstatě k rozpadu popisu jazyka do dvou zcela nezávislých disciplín a neúměrnému nárůstu korespondující terminologie. Diplomant se také v závěru své práce vyslovuje se pro umírněné řešení: zachovat stávající substantivní třídy, nicméně při vědomí historických posunů (s. 78) a se svobodou řadit staroseverská substantiva do jednotlivých tříd na základě jejich *staroseverské* morfologie, bez ohledu na příslušnost jejich praseverských předchůdců k praseverským deklinačním třídám.

Tyto úvahy přitom nemají jen význam teoretický, ale i zcela a navýsost praktický. Každý vyučující staré severštiny byl pravděpodobně svými studenty již nesčetněkrát postaven před otázku, proč se o-kmeny jmenují o-kmeny, když se v jejich paradigmatu nenachází jediné 'o', stejně jako se asi každý čtenář Gordonova *Úvodu do staré severštiny* (hojně užívaného jako gramatiky staré severštiny) musí podívat nad tím, proč jsou tu slova jako *kvæði* či *hirðir* a jména *Grettir* či *Skrýmir* klasifikována jako ja-kmeny, vzdor tomu, že nevykazují charakteristické 'j', jímž se ja-kmeny liší od obvyklých a-kmenů. V českém prostředí pak získávají podobné úvahy na aktuálnosti díky permanentně se zvyšující potřebě solidní staroseverské gramatiky, jejíž neexistence je v dobách české gramatiky staré góštiny (2008) a gramatiky svahilštiny (1980), tedy jazyků v nichž se nedochoval byť i jen zlomek staroseverské literární produkce, dosti alarmující.

C) Hodnocení

Práce jasně formuluje všechny kladené problémy a jasně a přesvědčivě shrnuje argumenty pro i proti jednotlivým řešením. Drobným problémem je, že závěry těchto diskusí jsou obvykle uvedeny na konci konkrétních kapitol a vcelku nejsou nikde přehledně shrnuty. Uvádí-li např. diplomant, že se rozhodl pro popis deklinačního systému na základě reálně existujících koncovek "i samsvar med det perspektivet som jeg har valgt" (s.38), pak bychom očekávali, že tato perspektiva bude někde v celku popsána a shrnuta, což se ale nestane.

Stejně tak by bylo žádoucí shrnout bohaté závěry práce do jednoznačnějšího slovního hodnocení. Práce kupříkladu v závěrečném přehledu poměrně jasně demonstruje redukci množství praseverských koncovek, kterou - překvapivě - provází nárůst množství deklinačních tříd (s. 82-4). Všechny shrnuté výsledky pak ale komentuje pouze lakonickým konstatováním, že staroseverská deklinace je "podstatně méně transparentní než praseverská" (s. 84). Nebylo by ji tedy možno charakterizovat jako

morfologické ochuzení systému při současném nárůstu jeho kombinačních možností?

Obdobně jasný závěr by byl žádoucí i u otázky po praseversko-staroseverské kontinuitě. Diplomant ji očividně považuje za podstatně méně pevnou než ostatní gramatici, po nějaké přesnější charakteristice tohoto jazykového zlomu ale pátráme marně. Množství grafů a diagramů sice tento proces dobře zachycuje, v některých případech najdeme i konkrétnější vyjádření (např. o konzervativnosti z hlediska gramatických rodů), alespoň pokus o jasnější slovní zachycení diplomantovy obecné představy by ale byl jistě žádoucí.

Taková formulace by přitom byla prospěšná nejen z hledisek lingvistických. Je skutečností, že konec sedmého a osmého století byl dobou hlubokého přerodu nejen v oblasti jazykové, ale i v oblasti společenské. Praseverská společnost doby vendelské byla víceméně usedlou kulturou, budující ve svých po staletích tradičně udržovaných sídlech masivní a nákladné monumenty. Expanzivní a sociálně nestabilní společnost doby vikinské, v níž byla permanentní migrace jednotlivců i rozsáhlých skupin obyvatel spíše pravidlem než výjimkou, pak tvořila její naprostý opak. Mění se výtvarné umění, do doby přerodu jsou datována i nejstarší staroseverská literární díla: první eddické a skaldské skladby. Archeologové, historici a sociologové předložili řadu hypotéz, pokoušejících se vysvětlit přerod praseversko společnosti ve staroseverskou za pomoci příčin klimatologických, ekonomických, sociologických a jiných. Žádnou z nich nelze bez výhrad přijmout. Diplomová práce Davida Šimečka přesvědčivě ukazuje, že jednou z forem těchto proměn byla i proměna jazyková a že ani jazyk - jako společenský fenomén - nezůstával v běhu společenských proměn konstantní. Jakou podobu na sebe mohl vzít vztah jazykových a společenských proměn by jistě byla jiná otázka, přesto ale hodná zodpovězení. Zdůrazňuje-li diplomant především diskontinuitu v přechodu od praseverštiny ke staré severštině (v opozici k tradičně užívaným gramatikám), žádá si tato diskontinuita (jako každá diskontinuita) svého vysvětlení.

Práce je reprezentativním přehledem praseverského a staroseverského substantivního systému, přičemž střizlivě a přehledně shrnuje proměny, k nimž v době přerodu od prvního k druhému došlo a jasně formuluje problémy vznikající při pokusech o popis tohoto přerodu. Díky své preciznosti tak může být dobrým základem pro další bádání v tomto směru, zejména co se týče otázky po podstatě přechodu od praseverštiny ke staré severštině a po jejích příčinách. Práce reflektuje velkou většinu primárních i sekundárních pramenů k tématu, formální nedostatky se v ní prakticky nevyskytují, a proto ji navrhuji přijmout a hodnotit jako výbornou.

PhDr. Jiří Starý, Ph.D.
Ústav germánských studií FF UK